INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI KRIMINAL DISKURSDA LINGVISTIK VA MADANIY XUSUSIYATLAR

R.A.Abdujalilova[1]

1. Toshkent davlat tibbiyot universiteti Termiz filiali assistenti

Mas'ul muallif: Abdujalilova Ruxshona Abdug‘afforzoda, Toshkent davlat tibbiyot universiteti Termiz filiali assistenti.

e-mail: ruxshonaabdujalilova9418@gmail.com

Received: 26 Oktabr 2026
Accepted: 31 Oktabr 2026
Published: 05 Noyabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Abdujalilova, R. A. INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI KRIMINAL DISKURSDA LINGVISTIK VA MADANIY XUSUSIYATLAR / R. A. Abdujalilova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 11, № 1. — B. 92–95.

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi kriminal diskursning lingvistik hamda madaniy xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Kriminal muloqotda qo‘llaniladigan leksik birliklar, jargonlar, nutqiy strategiyalar va pragmatik vositalarning o‘ziga xos jihatlari yoritiladi. Shuningdek, milliy-madaniy qadriyatlar, ijtimoiy muhit va til an’analarining kriminal diskurs shakllanishiga ta’siri o‘rganiladi. Ikki tildagi umumiy va farqli xususiyatlarni aniqlashga alohida e’tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: kriminal diskurs, lingvistik xususiyatlar, madaniy xususiyatlar, ingliz tili, o‘zbek tili, jargon, nutqiy strategiya, pragmatika, milliy-madaniy omillar.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ И КУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ КРИМИНАЛЬНОГО ДИСКУРСА В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. В статье проводится сравнительный анализ лингвистических и культурных особенностей криминального дискурса в английском и узбекском языках. Рассматриваются лексические единицы, жаргонизмы, речевые стратегии и прагматические средства, используемые в криминальной коммуникации. Особое внимание уделяется влиянию национально-культурных ценностей, социальной среды и языковых традиций на формирование криминального дискурса. Выявляются общие и отличительные черты данного явления в двух языках.

Ключевые слова: криминальный дискурс, лингвистические особенности, культурные особенности, английский язык, узбекский язык, жаргон, речевая стратегия, прагматика, национально-культурные факторы.

LINGUISTIC AND CULTURAL FEATURES OF CRIMINAL DISCOURSE IN ENGLISH AND UZBEK

Abstract. This article presents a comparative analysis of the linguistic and cultural features of criminal discourse in English and Uzbek. It examines lexical units, slang expressions, speech strategies, and pragmatic devices used in criminal communication. Particular attention is paid to the influence of national cultural values, social environment, and linguistic traditions on the formation of criminal discourse. The study also identifies the similarities and differences between criminal discourse in the two languages.

Keywords: criminal discourse, linguistic features, cultural features, English language, Uzbek language, slang, speech strategies, pragmatics, national cultural factors.

Kirish. Ingliz tilidagi kriminal diskurs umumiy huquq tizimiga (common law) asoslangan sud jarayonlari qoidalari hamda inglizzabon jamiyatga xos me’yorlar ta’sirida shakllanadi. Sudda ishtirokchilar o‘z fikrlarini dalillar, voqealarning turlicha talqin qilinishi va har bir shaxsning javobgarligini aniqlash asosida bayon etishlari mumkin. Shu bilan birga, huquqshunoslar keltirilgan fikrlarning asosli ekanini ko‘rsatish uchun maxsus yuridik atamalar va protsessual iboralardan foydalanadilar. Shuning uchun dalillarni keltirish va ularni asoslashga qaratilgan bahs-munozaralar ingliz tilidagi sud diskursida ishning qanday taqdim etilishi va unga qarshi qanday e’tirozlar bildirilishida muhim o‘rin tutadi[1]. Bu xususiyatlar faqat sud jarayonida emas, balki undan tashqarida ham namoyon bo‘ladi. Jumladan, sodir etilgan deb taxmin qilinayotgan huquqbuzarliklar va ularga aloqador shaxslar haqida qanday so‘z yuritilishiga ham ta’sir ko‘rsatadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Ingliz va o‘zbek tillaridagi kriminal diskursni o‘rganishda K. Allan va K. Burridgening “Forbidden Words: Taboo and the Censoring of Language” asari muhim manba hisoblanadi. Unda tabu leksika, haqoratli so‘zlar, evfemizmlar va ularning ijtimoiy-madaniy xususiyatlari yoritilgan. M. Coulthard va A. Johnson muharrirligidagi “The Routledge Handbook of Forensic Linguistics” to‘plamida sud lingvistikasi, huquqiy muloqot, nutqiy dalillar va matn tahliliga oid masalalar tadqiq etilgan. Shuningdek, M. Coulthard, A. Johnson va D. Wrightning “An Introduction to Forensic Linguistics: Language in Evidence” hamda J. Gibbonsning “Forensic Linguistics: An Introduction to Language in the Justice System” asarlarida tilning huquqiy jarayonlardagi o‘rni, kriminal nutq va lingvistik ekspertiza masalalari yoritilgan.

O‘zbek tilshunosligida Sh. N. Ko‘chimovning huquqiy normalarning o‘zbek tilida

ifodalanishiga bag‘ishlangan tadqiqoti huquqiy tilning lingvistik xususiyatlarini o‘rganishda muhim ahamiyatga ega. Q. A. Mo‘ydinovning “O‘zbek tili sud nutqi leksikasi” va “Yuridik til leksikasi” nomli monografiyalarida esa sud nutqi, yuridik terminlar va huquqiy leksikaning o‘ziga xos jihatlari tahlil qilingan.

Umuman olganda, mazkur adabiyotlar kriminal diskursning leksik, semantik, pragmatik va lingvomadaniy xususiyatlarini o‘rganish uchun nazariy asos yaratadi. Biroq ingliz va o‘zbek tillaridagi kriminal diskursni qiyosiy jihatdan kompleks tadqiq etish, xususan, tahdid, haqorat, manipulyatsiya va tabu birliklarning milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlash dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi.

Ushbu tadqiqotda ilmiy tadqiqotning analiz, sintez, qiyosiy tahlil kabi metod va usullaridan samarali foydalanildi.

Muhokama va natijalar. O‘zbek tilidagi kriminal diskurs mahalliy odob-axloq me’yorlari, ijtimoiy munosabatlar va huquqiy institutlarning mavqeyiga bo‘lgan munosabatni aks ettiradi. Ingliz tili bilan taqqoslaganda, O‘zbek tilida so‘zlovchilar fikrni qanchalik to‘g‘ridan-to‘g‘ri ifodalashi va hurmat shakllaridan foydalanishi jihatidan farq qilishi mumkin. Bu xususiyatlar ayblov, aybni rad etish yoki jazoni yengillashtirishni so‘rash kabi nutqiy harakatlarning qanday ifodalanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Ingliz va O‘zbek tillaridagi pragmatik xususiyatlarni qiyoslab o‘rgangan tadqiqotlar ham madaniy me’yorlarning bevositalik va xushmuomalalik strategiyalariga ta’sirini ko‘rsatadi[2]. Amaliy jihatdan, bunday xususiyatlar, ayniqsa, so‘zlovchilar turli ijtimoiy mavqega yoki institutsional vakolatga ega bo‘lgan shaxslarga murojaat qilganda yaqqol namoyon bo‘lishi mumkin.

Hurmat shakllari – yuqori mavqega yoki vakolatga ega shaxsga nisbatan ehtirom va itoatkorlikni ifodalashi mumkin.

Bilvosita ifodalar – kelishmovchilik yoki ayblov bilan bog‘liq vaziyatlarni yumshatishga yordam beradi.

Ijtimoiy munosabatlar – shaxsning o‘z mas’uliyatini qanday izohlashi yoki muhokama qilishiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Madaniy muhit ingliz va o‘zbek tillarida huquqbuzarlik, javobgarlik va hokimiyat qanday ifodalanishiga ta’sir ko‘rsatadi. So‘zlovchining e’tiborni shaxsning xatti-harakatlariga, tashqi sharoitlarga yoki muayyan tashkilotning roliga qaratishi tinglovchilarning taxmin qilinayotgan jinoyatni qanday tushunishiga ta’sir qilishi mumkin. Shuningdek, dalillarni ifodalash usullari, olmoshlardan foydalanish va harakatni kim bajarganini ko‘rsatishdagi farqlar ham javobgarlik kimning zimmasiga yuklanishi hamda qaysi shaxsning bayonoti ishonchli deb qabul qilinishiga ta’sir etadi[3]. Lingvistik dalillar turlicha talqin qilinishi mumkinligi sababli, kriminalistik tahlilda bayonotlarning qanday so‘zlar bilan ifodalangani va qaysi vaziyatda aytilgani muhim ahamiyatga ega.

Kriminal diskursda til huquqiy hokimiyatni amalga oshirish va uning doirasini belgilash vositasi sifatida qo‘llanadi. Prokurorlar va tergovchilar savol hamda tasdiq shaklidagi gaplardan nafaqat ma’lumot olish, balki suhbatdoshning voqealarni qanday bayon etishiga ta’sir ko‘rsatish uchun ham foydalanadilar. Puxta tuzilgan savollar so‘zlovchining javobini muayyan yo‘nalishga solishi mumkin, takroriy savollar esa javoblardagi ziddiyatlarni aniqlash yoki gumon qilinuvchini avvalgi fikrlariga aniqlik kiritishga undash uchun xizmat qiladi. Politsiya bilan muloqot jarayonida bunday usullar xodimlarga suhbatni boshqarish va keyinchalik dalil sifatida ko‘rib chiqilishi mumkin bo‘lgan voqealar bayonini shakllantirish imkonini beradi[4].

Bunday nutqiy vositalarning ta’siri faqat grammatik tuzilish bilan cheklanmaydi. Savolning mazmuni va vaziyatga qarab, u oddiy ma’lumot so‘rash, e’tiroz bildirish yoki bilvosita ayblov qo‘yish vazifasini bajarishi mumkin[5]. Demak, ingliz va o‘zbek tillarida so‘zlashuvchi tergovchilar savol berish orqali o‘z vakolatlarini namoyon etish va voqealarning muayyan talqinini shakllantirishda turli institutsional hamda madaniy me’yorlarga tayanishlari mumkin.

Gumon qilinuvchilar va sudlanuvchilar esa o‘zlariga qo‘yilgan ayblovlarga nisbatan munosabat bildirishda aybni rad etish, voqeani izohlash yoki ba’zan sukut saqlash kabi usullardan foydalanadilar. Aybni rad etish ayblovga bevosita qarshi chiqishni anglatadi. Izoh berish orqali esa shaxs voqeaning ayrim jihatlarini tan olishi, biroq uning mazmuni, sababi yoki o‘zining javobgarligi borasida boshqacha fikr bildirishi mumkin. Politsiya va gumon qilinuvchi o‘rtasidagi muloqotga oid tadqiqotlar aybni rad etish tergov diskursining muhim qismi ekanini ko‘rsatadi. Chunki tergovchilar gumon qilinuvchining javoblarini batafsilroq o‘rganishi, savollarni boshqacha shaklda takrorlashi yoki uning fikrlariga e’tiroz bildirishi mumkin[6].

Shu sababli, bunday muloqot har ikki tomon uchun ham muayyan strategik ahamiyatga ega. Tergovchilar voqealar haqida aniq va dalil sifatida foydalanish mumkin bo‘lgan ma’lumotlarni olishga intilsalar, gumon qilinuvchilar savol mazmuniga singdirilgan taxminlarga qarshi chiqishga yoki o‘z pozitsiyalarini himoya qilishga harakat qilishlari mumkin. Kriminalistik lingvistika doirasida ingliz va o‘zbek tillarida nutqning qanday shakllantirilishi va turlicha talqin qilinishi ham o‘rganiladi. Shu bois, bayonotlarda qo‘llangan so‘zlar va muloqotning umumiy vaziyatini hisobga olish alohida ahamiyat kasb etadi[7].

Sudyalar va boshqa huquqiy soha vakillari sud jarayonini tartibga solish va o‘z vakolatlarini aniq namoyon etish uchun rasmiy tildan foydalanadilar. Ularning savollari, ko‘rsatmalari va qarorlari kimga so‘z berilishi, qaysi masalalar muhokama qilinishi hamda sudlanuvchining javoblari qanday qayd etilishini belgilashga yordam beradi. Jinoyat ishlari bo‘yicha sudlarda sudya va sudlanuvchi o‘rtasidagi muloqotni diskurs nuqtayi nazaridan o‘rgangan tadqiqotlar sud nutqi jarayon ishtirokchilarining muloqotdagi rolini qanday tartibga solishi va ular o‘rtasidagi teng bo‘lmagan mavqeni qanday aks ettirishini ko‘rsatadi[8].

Ingliz va o‘zbek tillarida olib boriladigan sud jarayonlarida murojaat shakllari hamda protsessual iboralar bir-biridan farq qilishi mumkin. Biroq rasmiy nutq har ikki holatda ham muhim amaliy vazifani bajaradi: u sud majlisining tartibini belgilaydi va huquqiy qarorlarning oqibatlarini ishtirokchilarga yetkazadi. Shu sababli, sud qarori yoki ko‘rsatmasining qanday ifodalanishi nafaqat bevosita muloqotga, balki ishtirokchilarning o‘z huquq va majburiyatlarini

qanday tushunishiga ham ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi kriminal diskursda turli nutqiy strategiyalardan foydalaniladi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi kriminal diskursda ayblovlar, iltimoslar va ularga beriladigan javoblarning qanday tushunilishiga fikrni bevosita yoki bilvosita ifodalash usullari ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, ingliz tilida tergovchi “Did you take the money?” (“Pulni siz oldingizmi?”) kabi to‘g‘ridan-to‘g‘ri savol berishi mumkin. O‘zbek tilida esa so‘zlovchilar e’tiroz yoki shubhani vaziyatga bog‘liq iboralar, yumshatilgan iltimoslar yoki bilvosita savollar orqali ifodalashlari mumkin.

“Pul qayerga ketganini bilasizmi?” – shaxsdan pulni olganini bevosita so‘ramasdan, u haqidagi ma’lumotni aniqlashga urinish.

“Pulni siz olmaganmisiz?” – shubha yoki gumonni tasdiqlatishga qaratilgan savol.

“Pul masalasiga sizning ham aloqangiz bormi?” – shaxsning ehtimoliy ishtirokini bilvosita aniqlash.

“Balki, pul qayerdaligini tushuntirib berarsiz?” – yumshatilgan shaklda izoh talab qilish.

“Pul yo‘qolganidan xabaringiz bormi?” – shaxsning voqeadan xabardorligini aniqlash orqali suhbatni davom ettirish.

Biroq fikrning bilvosita ifodalanishi ayblovning jiddiyligini albatta kamaytirmaydi. Aksincha, bunday ifoda ham suhbatdoshga bosim o‘tkazishi mumkin, to‘g‘ridan-to‘g‘ri berilgan savol esa aniq javob talab qilinayotganini ochiq ko‘rsatadi. Gumon qilinuvchilar ham ayblovni rad etish, voqeani izohlash yoki sukut saqlash orqali o‘z javoblarini boshqarishga harakat qiladilar. Tergovchilar esa bu usullarni alohida holda emas, balki butun muloqot jarayoni va vaziyatni hisobga olgan holda talqin qilishlari mumkin. Ingliz va o‘zbek tillaridagi bilvosita nutq shakllarini qiyosiy o‘rgangan tadqiqotlar ushbu vositalarning ikki tilda qanday farqlanishini tahlil qilish uchun muhim asos bo‘lib xizmat qiladi[9].

Murojaat shakllari va xushmuomalalikni ifodalovchi vositalar jinoyat ishlari bo‘yicha sud jarayonlarida ishtirokchilarning ijtimoiy mavqeyi va o‘zaro munosabatlaridagi masofani namoyon etadi. Ingliz tilida “Your Honour” (hurmatli sudya), “Officer” (ofitser), “Mr.” va “Ms.” kabi murojaatlar mansab yoki hurmatni ifodalash uchun ishlatiladi. O‘zbek tilida esa so‘zlovchilar suhbatdoshning yoshi, vakolati yoki ijtimoiy mavqeyini e’tirof etish uchun hurmat shakllari va ehtirom bildiruvchi qo‘shimchalardan foydalanishlari mumkin.

Bunday murojaatlar rasmiy muloqot madaniyatini saqlashga yordam beradi, shu bilan birga, suhbatning ohangiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, hurmat bilan murojaat qilish iltimosni yumshatishi mumkin, norasmiyroq shaklga o‘tish esa yaqinlik, norozilik yoki qarama-qarshilikni anglatishi mumkin. Biroq murojaatning aniq ma’nosi suhbatdoshlar o‘rtasidagi munosabat va muloqot vaziyatiga bog‘liq. Shu sababli, tarjimonlar va huquqshunoslar savol yoki javob qanday ohangda va qay tarzda ifodalanganini baholashda bunday lingvistik belgilarni ham hisobga olishlari zarur.

Voqealarni bayon etish tartibi va ma’lumotning manbasini ko‘rsatuvchi til vositalari so‘zlovchining hodisalarni qanday tasvirlashiga hamda uning bayonoti qanday baholanishiga ta’sir qiladi. Masalan, guvoh voqealarni ketma-ketlikda aytib berishi, muayyan holatga alohida urg‘u berishi yoki o‘zi ko‘rgan narsalarni boshqalardan eshitgan ma’lumotlardan ajratib ko‘rsatishi mumkin. “I saw” (“Men ko‘rdim”) va “I was told” (“Menga aytishdi”) kabi iboralar ma’lumot qanday manbadan olinganini bildiradi.

Ingliz va o‘zbek tillarida so‘zlovchilar ma’lumot manbasini qanchalik aniq ko‘rsatishi yoki o‘z fikriga ishonch darajasini qanday ifodalashi bilan farq qilishi mumkin. Bu esa ularning bayonoti qat’iy, ehtiyotkor yoki boshqalardan eshitilgan ma’lumotga asoslangan holda qabul qilinishiga ta’sir ko‘rsatadi. Kriminal diskursda bunday til vositalari muhim ahamiyatga ega, chunki tergovchilar va sud vakillari nafaqat aytilgan fikrning mazmunini, balki so‘zlovchi o‘z da’vosini qanday asoslayotganini ham baholaydilar. Bu masala nutqiy strategiyalarni o‘rganuvchi kriminalistik lingvistika tadqiqotlarida ham alohida e’tiborga olinadi[10].

Institutsional va lingvistik xususiyatlar kriminal nutqning talqin qilinishiga ta’sir ko‘rsatadi. Yuridik atamalar va protsessual qoidalar jinoyat bilan bog‘liq nutqiy ifodalarni qanday talqin qilishni belgilovchi asosiy omillardan hisoblanadi. Masalan, detention (ushlab turish), confession (iqrorlik) va reasonable suspicion (asosli shubha) kabi atamalar muayyan huquqiy oqibatlarga ega bo‘lib, ularning mazmuni kundalik nutqdagi ma’nosidan farq qilishi mumkin. Xuddi shuningdek, rasmiy so‘roq jarayonida berilgan savol shunchaki ma’lumot olish vositasi bo‘lib qolmaydi. Protsessual qoidalarga qarab, u ayblov mazmunini, ogohlantirishni yoki shaxsga o‘z fikrini bildirish imkoniyatini ifodalashi mumkin. O‘zbek tilidagi huquqiy matbuot tilining miqdoriy xususiyatlarini o‘rgangan tadqiqotlar ham yuridik leksikani u qo‘llanadigan institutsional muhit bilan bog‘liq holda tahlil qilish muhimligini ko‘rsatadi[11]. Shu sababli, ingliz va o‘zbek tillaridagi mazmunan o‘xshash bayonotlar, agar ularni tartibga soluvchi huquqiy tushunchalar va protsessual qoidalar bir-biriga mos kelmasa, turlicha talqin qilinishi mumkin.

Tarjima va og‘zaki talqin jarayonlari jinoyat bilan bog‘liq nutqning ta’sir kuchini o‘zgartirishi mumkin, hatto voqealarning asosiy mazmuni to‘g‘ri yetkazilgan bo‘lsa ham. Masalan, tarjimonning to‘g‘ridan-to‘g‘ri ayblov o‘rniga yumshoqroq ifodani tanlashi so‘zlovchining qanchalik qat’iy yoki murosaga tayyor inson sifatida ko‘rinishiga ta’sir qilishi mumkin. Yuridik atamalardagi farqlar ham bevosita aytilmagan, ammo nazarda tutilgan ma’nolarning yo‘qolishiga yoki o‘zgarishiga sabab bo‘lib, tergovchilar, advokatlar va sudning javobni qanday tushunishiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. O‘zbek tilidagi yuridik tilga oid tadqiqotlarda huquqiy tarjimani o‘rgatish masalasining ahamiyati ta’kidlanib, yuridik muloqotning har bir tilga xos xususiyatlarini hisobga olish zarurligi ko‘rsatiladi. Amaliyotda so‘zlovchining asl maqsadini to‘g‘ri yetkazish uchun nafaqat so‘zma-so‘z mazmunni, balki nutqning rasmiylik darajasi, xushmuomalalik xususiyatlari va dalilga oid nozik ma’no farqlarini ham saqlab qolish muhimdir.

Sheva, nutq uslubi va tillarni aralashtirib qo‘llash so‘zlovchining ishonchliligi qanday baholanishiga hamda tarjimon uning fikrini qay darajada aniq yetkazishiga ta’sir qilishi mumkin. Masalan, rasmiy yuridik tildan kundalik so‘zlashuv

uslubiga o‘tadigan shaxs tinglovchida o‘ziga bo‘lgan ishonchi kuchli yoki aksincha, ikkilanuvchi inson taassurotini uyg‘otishi mumkin. Shu bilan birga, notanish shevaga xos so‘zlar aytilgan fikrni tushunishda qiyinchilik tug‘dirishi ehtimoli bor.

Ko‘p tilli muloqotda code-switching – bir suhbat davomida bir tildan boshqa tilga o‘tib gapirish hodisasini anglatadi[7]. Toshkentdagi o‘zbek-rus ikki tilli so‘zlovchilar nutqini o‘rgangan tadqiqotlar bunday til almashish holatlarini ijtimoiy muhit va suhbat sharoitini hisobga olgan holda tahlil qilish muhimligini ko‘rsatadi[8]. Jinoyat ishlari bo‘yicha sud jarayonlarida bunday nutqiy xususiyatlar ma’lumotni tushunishga ta’sir qilishi mumkin, biroq ularning o‘zi so‘zlovchining nimanidir yashirayotganini yoki qarama-qarshi fikr bildirayotganini anglatmaydi.

Bunda quyidagi jihatlarni hisobga olish muhim:

Shevaga xos iboraning boshqa tilda aniq muqobili mavjud yoki mavjud emasligi.

Nutq uslubining o‘zgarishi so‘zlovchining maqsadi bilan bog‘liqmi yoki suhbat sharoiti ta’sirida yuz berganmi.

Bir tildan ikkinchi tilga o‘tish holati rasmiy bayonnomada qanchalik aniq qayd etilgani.

Qiyosiy tahlil takrorlanuvchi qonuniyatlar va ularning amaliy ahamiyatini aniqlashga yordam beradi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi kriminal diskursda aybni rad etish, o‘z harakatlarini oqlash va boshqalarni ayblash kabi nutqiy strategiyalar tez-tez uchraydi. Buning sababi shundaki, har ikki tilda ham so‘zlovchilar o‘zlariga bildirilgan ayblovlarga javob berish, xatti-harakatlarini izohlash yoki boshqa shaxsning bayonotiga qarshi chiqish zaruratiga duch keladilar. Sudlanuvchilar o‘z fikrlarini ifodalashda aybni rad etish, javobdan qochish yoki aybni tan olishni anglatuvchi ritorik usullardan foydalanishlari mumkin. Bu usullar ularning bayonotlari qanday talqin qilinishiga ta’sir ko‘rsatadi. Demak, ushbu strategiyalarning umumiy kommunikativ maqsadlari ikki tilni qiyosiy o‘rganish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi, xushmuomalalik me’yorlari va lingvistik shakllardagi farqlar esa ularning qanchalik bevosita ifodalanishiga ta’sir qiladi.

Korpusga asoslangan yondashuv kriminal nutqni tizimli ravishda qiyoslash imkonini beradi. Bunda tadqiqotchilar so‘zlovchilarning qanday nutqiy harakatlarni amalga oshirishi, qaysi so‘z va iboralardan foydalanishi hamda suhbat davomida ularning nutqi qanday rivojlanishini o‘rganadilar. Tahlil jarayonida quyidagi jihatlarga e’tibor qaratish mumkin:

Nutqiy aktlar: aybni rad etish, ayblash, rozilik bildirish, ogohlantirish va uzr so‘rash kabi nutqiy harakatlar.

Leksik tanlov: ishonch, ikkilanish, javobgarlik yoki muayyan masofani ifodalovchi takroriy so‘z va iboralar.

Muloqot jarayonidagi xususiyatlar: suhbatdoshning gapini bo‘lish, so‘z yoki iboralarni takrorlash, savollarga javob berish va o‘z pozitsiyasini o‘zgartirish holatlari.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ingliz va O‘zbek tillaridagi kriminal diskurs turli huquqiy tizimlar, lingvistik me’yorlar va madaniy qarashlar ta’sirida shakllanadi. Shunga qaramay, har ikki tilda ham u hokimiyat, javobgarlik va voqealarning qanday talqin qilinishi bilan bog‘liq masalalarni ifodalashga xizmat qiladi. Prokurorlar, tergovchilar, sudlanuvchilar va sudyalar muloqot jarayoniga ta’sir ko‘rsatish hamda huquqiy mazmunni shakllantirish uchun savol berish, ayblash, aybni rad etish, izoh berish va rasmiy qaror chiqarish kabi nutqiy strategiyalardan foydalanadilar.

Fikrni bevosita yoki bilvosita ifodalash, murojaat shakllari, voqealarni bayon etish tartibi va dalillar manbasini ko‘rsatish usullaridagi farqlar ushbu strategiyalarning qanday tushunilishiga ta’sir qilishi mumkin. Bu, ayniqsa, yuridik atamalar, shevaga xos ifodalar va tarjimon ishtirokidagi muloqotlarda yaqqol namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, har ikki tilda uchraydigan umumiy nutqiy xususiyatlar ularni tizimli ravishda qiyosiy o‘rganish imkonini beradi. Nutqiy aktlar, leksik tanlov va muloqot tuzilishiga asoslangan korpus tadqiqotlari bu o‘xshashlik va farqlarni chuqurroq anglashga yordam beradi. Bunday yondashuv tarjima aniqligini oshirish, huquqiy muloqotni takomillashtirish va madaniyatlararo tahlilni yanada asosli olib borishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] Akhunov M. M. The Concept of Crime in Uzbek and English and Its Linguo-Cultural Features // Anglisticum. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies. – 2021. – Vol. 10, No. 1. – P. 50–58.

[2] Allan K., Burridge K. Forbidden Words: Taboo and the Censoring of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

[3] Coulthard M., Johnson A. (eds.). The Routledge Handbook of Forensic Linguistics. – London: Routledge, 2010. – 702 p.

[4] Coulthard M., Johnson A., Wright D. An Introduction to Forensic Linguistics: Language in Evidence. – 2nd ed. – London: Routledge, 2017. – 270 p.

[5] Gibbons J. Forensic Linguistics: An Introduction to Language in the Justice System. – Oxford: Blackwell, 2003.

[6] Ko‘chimov Sh. N. Huquqiy normalarni o‘zbek tilida ifodalashning ilmiy-nazariy muammolari (lingvo-yuridik tahlil): filologiya fanlari doktori dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2004. – 50 b.

[7] Mo‘ydinov Q. A. O‘zbek tili sud nutqi leksikasi: monografiya. – Toshkent: Bookmany Print, 2022.

[8] Mo‘ydinov Q. A. Yuridik til leksikasi: monografiya. – Toshkent: Zebo Prints, 2023.

[9] Raimova N. O. Socially Restricted Lexis in English and Uzbek: A Comparative Theoretical Overview // International Journal of Literature and Languages. – 2025. – Vol. 5, No. 7. – P. 97–101.

[10] Saidov A., Sarkisyans G. Yuridik til va huquqshunos nutqi. – Toshkent: Adolat, 1994. – 32 b.

[11] Shuy R. W. Language Crimes: The Use and Abuse of Language Evidence in the Courtroom. – Oxford: Blackwell, 1993.